

UOT: 330.163, 338.432

ÖLKƏNİN ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ MEYARLARI

Raminə Ramiz qızı Mustafayeva, i.ü.f.d., dosent

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
e-mail: raminamustafayeva0206@gmail.com

Yeganə Əziz qızı Abbasova, i.ü.f.d.

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
e-mail: yegana.abbasova@outlook.com

Ruhiyyə Məntiq qızı Qəmbərova, i.ü.f.d.

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
e-mail: ruhiyye.qemberova@mail.ru

Xülasə

Cəmiyyətin inkişafının hazırkı mərhələsində ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi getdikcə daha da vacib hala gəlir və qlobal xarakterli əsas problemlərdən birinə çevrilir. Bu problemin həlli hər bir ölkədə sabitlik və firavanlıq mühiti yaratmaq üçün vacib şərtidir. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi onun milli təhlükəsizliyinin ayrılmaz hissəsidir. Əhalinin ərzaq təminatının yaxşılaşdırılması Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən vacib sosial-iqtisadi vəzifədir.

Məqalədə inkişaf kontekstində ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi meyarları göstərilir. Eləcə də dünyanın müxtəlif regionlarının, habelə Azərbaycan əhalisinin qida məhsulları ilə təmin edilməsi vəziyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilər sistemi nəzərdən keçirilir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı və satışının ərzaq təhlükəsizliyinin əsas həlqələri olduğu və bunların mərhələlərinin qarşılıqlı təşkilinin zəruriliyi əsaslandırılır. Sonda təhlilə uyğun olaraq tövsiyə xarakterli təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: *ərzaq, ərzaq təhlükəsizliyi, ərzaq əlçatanlığı, kənd təsərrüfatı, ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə.*

Giriş

Son dövrlərdə dünyada münəfişə ocaqlarının artımı, iqlim dəyişkənliyi, ekstremal hadisələr, iqtisadi böhran, tənəzzül iqtisadi artıma və inkişafa əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Bütün bunlar güclü faktor kimi qlobal ərzaq təhlükəsizliyi probleminin dərinləşməsinə də səbəb olmuşdur və hazırda COVID-19 pandemiyası ilə bu problem daha da şiddətlənmişdir. Bundan daha çox əziyyət çəkən ölkələr isə xüsusilə aşağı və orta gəlirli ölkələrdir. Bu baxımdan əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi problemi dünya birliyi tərəfindən daha yüksək səviyyədə diqqətdə saxlanılır və problem qlobal, regional təsisatlarda daimi müzakirə predmetinə çevrilir.

Dünya üzrə aclıqla mübarizə sahəsində irəliləyişlər olsa da, qəbul edilməz dərəcədə çox sayda insan aktiv və sağlam bir həyat yaşamaq üçün lazımlı qida çatışmazlığından əziyyət çəkir. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO) məlumatına əsasən, xroniki qida çatışmazlığından əziyyət çəkənlərin sayı 2019-cu ildən davamlı olaraq artmış və 2020-ci ildə 811 milyon nəfərə çatmışdır. Bu, son beş ildə təxminən 91 milyon nəfər artım deməkdir. Dünya əhalisinin təxminən 12 faizi (928 milyon nəfər) 2020-ci ildə 2019-cu illə müqayisədə (148 milyon çox) qida təhlükəsizliyindən əziyyət çəkib. Bundan başqa qiymətlərin yüksək səviyyəsi və əlçatanlığın aşağı səviyyəsi milyardlarla insanın keyfiyyətli və ya doyunca yeyə bilməməsinə gətirib çıxarır.

Qlobal ərzaq təhlükəsizliyi probleminin kəskinləşməsinin bir qütbündə ərzaq çatışmazlığı dayansa da, digər qütbündə demoqrafik artım durur. Dünya əhalisi artır, ərzağa tələb də müvafiq olaraq yüksəlir. 2020-ci ildə dünya əhalisinin sayı 7,7 milyard nəfərdən çox olmuşdur. BMT-nin proqnozlarına görə, 2050-ci ildə 9,7 milyard nəfərə çatacağı, əsrin sonuna isə doğum nisbətində davamlı azalmaya baxmayaraq 11 milyard nəfərədək artacağı təxmin edilir. Aclıq daha çox Asiyada, Afrikada sürətlə genişlənir. Bu da öz növbəsində regional fərqləri daha da dərinləşdirmiş olur. Afrika ən çox zərər görən bölgədir və demək olar ki, əhalisinin 19,1 faizi tam qidalanmır. Bu, Asiyadan (8,3%), Latin Amerikasından və Karib dənizi hövzəsindən (7,4%) ikiqat çoxdur. Mövcud tendensiyalara görə, xroniki aclıq Afrikada 2030-cu ilədək daha da artacaq (15).

Ərzaq təhlükəsizliyinin başlıca göstəriciləri

Ərzaq, onun istehsalı, bölgüsü, mübadiləsi və istehlakı dünya təsərrüfatı sisteminin fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla dünya siyasətinin öncül istiqamətlərində xüsusi yer tutur. Ərzaq təhlükəsizliyi dörd əsas komponent üzərində formalaşır:

- *reallıq* - ərzaq məhsullarına daxili tələb, təklif və ticarət dövriyyəsi;
- *əlçatanlıq* - ümumi gəlir, işsizlik, iqtisadi artım və yoxsulluq səviyyəsi;
- *istehlak* - sağlamlıq, təhsil səviyyəsi, infrastruktur şəbəkəsi;
- *sabitlik* - müvafiq ərzağa fiziki və iqtisadi əlçatanlıq (9).

Dünya praktikasında ərzaq əlçatanlığının mikro və makro səviyyələrdə iqtisadi qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif göstəricilərdən istifadə olunur (7, 11). Makro səviyyədə inflyasiya, valyuta məzənnəsi, kənd təsərrüfatı məhsulları və ərzaq məhsulları üçün gömrük rüsumları və tarifləri, ərzaq qiymətləri indeksləri və onların dinamikası kimi göstəricilər təhlil olunur. Mikro səviyyədə isə fərdi ev təsərrüfatları üçün qida təhlükəsizliyinin əldə edilməsi dərəcəsi, xüsusilə böhranlı dövrlər ərzində səhiyyə və sosial müdafiə xidmətlərindən istifadə təhlil olunur (6).

Hazırda Qlobal Ərzaq Təhlükəsizliyi İndeksi (GFSI-QƏTİ) dinamik keyfiyyət və kəmiyyət müqayisə modeli əsasında, ərzaq məhsullarının təhlükəsizliyi indeksi də daxil olmaqla ərzaq təhlükəsizliyinin hərtərəfli qiymətləndirilməsini özündə əks edir. QƏTİ milli və beynəlxalq statistik mənbələrdən, o cümlədən Dünya Bankı, FAO, Dünya Səhiyyə Təşkilatı, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Dünya Resursları İnstitutu, ABŞ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyindən alınan məlumatlara əsaslanır və 58 fərqli indikator əsasında qurulur. Ümumi bal 4 meyarın ortalaması olaraq hesablanır:

- *ərzaq məhsullarının əlçatımlı olması;*
- *onların mövcudluğu;*
- *keyfiyyət və təhlükəsizlik;*
- *təbii ehtiyatların müxtəlifliyi və davamlılığı.*

Qeyd etmək lazımdır ki, dördüncü meyarın 2017-ci ildən istifadə edilməsinə baxmayaraq yalnız 2020-ci ildən etibarən əsas meyarlara daxil edilmişdir. Bu meyar ölkənin iqlim dəyişikliyinə və təbii ehtiyatlarla bağlı risklərə məruz qalmasının qiymətləndirilməsi, ölkənin bu risklərə adaptasiya etməsinə və bunların ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinə təsirini özündə əks etdirir. Dörd meyar üzrə ballar əsas göstəricilərin ortalaması kimi hesablanır və sıfırdan maksimum mümkün 100 bala qədər qiymətləndirilir. Reytingin ilk onluğunda İrlandiya, Avstriya, İngiltərə, Finlandiya, İsveçrə, Niderland, Kanada, Yaponiya, Fransa, ABŞ və Almaniya yer alır. Azərbaycan QƏTİ - 2021 reytingində 113 ölkə arasında 56-cı yerdə qərarlaşıb, ümumi balı 62,6, ərzaq məhsullarının əlçatımlılığı meyarı üzrə balı 82,3, mövcudluğu üzrə balı 58, keyfiyyət və təhlükəsizlik üzrə balı 59,1, təbii ehtiyatların müxtəlifliyi və davamlılığı üzrə balı 38,2 kimi qiymətləndirilib (15).

Elmi və texnoloji tərəqqinin inkişafına baxmayaraq bir çox ölkə kənd təsərrüfatının ekstensiv inkişafı ilə əlaqədar daxili istehsal hesabına kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ilə özünü təmin edə bilmir və eyni zamanda dünya ərzaq bazarında satın almaq üçün maddi imkanlara da malik deyildir. Nəticədə dünyada hər onuncu insan ac qalır. FAO və Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) tövsiyələrinə görə, hər bir adamın minimum gündəlik ərzaq istehlakı norması 2400-2500 kilokaloriyə bərabər olmalıdır. Qeyd edək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə bu göstəricinin faktiki səviyyəsi 3400 kilokaloriyə kimi çatır. Bəzi ekspertlər hesab edirlər ki, normal həyat tərzini üçün bu göstəricinin 2700-2800 kilokalori olması zəruridir.

Əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi makroiqtisadi situasiya, ictimai istehsalın və əhali gəlirlərinin səviyyəsi ilə dəyərləndirilir. Onun vəziyyəti, artıq qeyd edildiyi kimi, bir sıra göstəricilərlə xarakterizə edilir. Əgər əvvəllər ərzaq təhlükəsizliyinin başlıca göstəriciləri əhalinin adambaşına düşən orta gəlirləri, ərzaq taxılının keçici qalıqları (taxılın 60 günlük ehtiyatı və ya ümumi illik istehlak həcmnin 17-20%-i), ərzaq resurslarında idxalın payı olmuşdusa, indi bu meyarlar genişlənərək daha mürəkkəb xarakter alıb (10). Buraya aşağıdakılar daxil edilir:

1. *Ayrı-ayrı əhali qruplarının ümumi xərclərində ərzaq xərclərinin payının xüsusi çəkisi;*
2. *Ərzaqlara ərazi girişi imkanlığı (ölkənin müxtəlif regionlarında eyni əmtəələrin pərakəndə qiymət səviyyəsinin müqayisə edilməsi yolu ilə ölçülür);*
3. *Ərzaq "rahatlığı" səviyyəsi (ev təsərrüfatında itkiləri azaldan və iş vaxtına qənaət edən müasir ərzaq növlərinin istehlak payı);*
4. *Məhsulun "təbiiliyi" və keyfiyyətliliyi səviyyəsi;*
5. *Məhsulun keyfiyyətinin sağlamlığa və həyat sürəkliliyi vəziyyətinə təsiri (12).*

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi üçün əsas təhdidlər daxili bazarda həddən artıq idxal məhsullarının olması, effektiv monitorinqin olmaması, inkişaf etmiş infrastruktur, ixtisaslı kadrlar, qida məhsullarına olan tələbin aşağı səviyyəsi və qiymət tarazlığının pozulmasıdır (13). Bir çox tədqiqatçılara görə, qida təhlükəsizliyi mürəkkəb bir problemdir və onun həlli hər şeydən əvvəl aqrar-sənaye kompleksinin inkişafı və modernləşdirilməsi baxımından təmin oluna bilər.

Müasir dövrdə ərzaq kompleksinin təşkili və ərzaq bazarının mövqeyi global miqyasda və eləcə də ölkələrin dayanıqlılıq göstəricisi kimi önəmli məsələlərdən sayılır. Tədqiqatlar göstərir ki, əhalinin ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbatı o ölkələrdə normal həddə sayılır ki, orada etibarlı və regional aqrar bazar, səmərəli sahibkarlıq qurumları formalaşdırılmış olsun. Ərzaq kompleksi ölkənin qida məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində fəallıq göstərməklə yanaşı, əhalinin yaşayış imkanlarını reallaşdırır.

Azərbaycanda əsas ərzaq məhsulları ilə özünütəminat səviyyəsinin qiymətləndirilməsi

Ərzaq təhlükəsizliyi və aqrar sektorun inkişafı iqtisadi siyasətimizin ana xəttini təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının təbii-iqlim şəraiti kənd təsərrüfatı bitkilərinin il boyu əkilib-becərilməsinə imkan verir. Torpaq fondunun 55,2 faizi kənd təsərrüfatına yararlıdır. Adambaşına kənd təsərrüfatına yararlı torpaq sahəsi 0,47 hektar, adambaşına əkin yeri 2020-ci ildə 0,2 hektar olmuşdur. 2020-ci ilin məlumatına görə, dünyada adambaşına düşən əkin sahəsi 0,25 hektara yaxındır. Yəni Azərbaycandan daha çoxdur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan torpaq ehtiyatları məhdud olan ölkələr sırasına aid edilir.

Azərbaycanda ərzaq təminatının böyük hissəsi ölkə daxilində formalaşdırılır. Belə ki, buğda istehsalı istisna olmaqla, bütün digər əsas ərzaq məhsulları ilə özümüzü normalara yaxın dərəcədə təmin edirik. Dövlət fermerləri, sahibkarları stimullaşdırmaq üçün geniş proqramlar icra edir, onlara subsidiyalar, güzəştli kreditlər verməklə yanaşı, texnika, gübrə, yanacaq təminatı həyata keçirilir. Torpağın suvarılması, suyun düzgün bölünməsi ilə bağlı nəzərdə tutulan və artıq icrasına uğurla başlanan işlər də yaxın vaxtlarda öz müsbət nəticəsini verəcək.

Təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında aqrar islahatlar hesabına son illər kənd təsərrüfatında artım tempi dayanıqlılığı ilə seçilir. Azərbaycanda 2020-ci ildə 8428,9 milyon manat dəyərində kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edilib ki, bu da 2019-cu ilin göstəricisindən 7,6% çoxdur. Müqayisə olunan dövrdə heyvandarlıq məhsullarının istehsal həcmi 7,7%, bitkiçilik məhsullarının istehsal həcmi 7,4% artıb (5).

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində və əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları üzrə özünütəminatın araşdırılması vacibdir. Özünütəminatın səviyyəsi əsasən bu parametrlərlə səciyyələnir: hər bir ərzaq məhsulu üzrə adambaşına istehsal (istehlak); ərzaq istehsalı (istehlakı) indeksi, ərzaq istehsalının (istehlakının) onun fizioloji normasındakı payı (12).

2020-ci ildə ölkə üzrə buğda ilə özünütəminat səviyyəsi 57,1%, tərəvəz məhsulları ilə 110,4% olmuşdur. Bütün növ mal-qara və quş əti üzrə özünütəminat səviyyəsi 2% artaraq 84,5%-ə çatmışdır (*Cədvəl*). Tədqiqatçıların da qeyd etdiyi kimi, ən əsası odur ki, bu gün aqrar sahədə formalaşmış maddi-texniki təminatın və biznes mühitinin hesabına ölkənin özünütəminat baxımından nisbətən zəif olan sahələri üzrə yerli istehsal potensialının gücləndirilməsi üçün tələb olunan strategiyanın müəyyən olunmasına mühüm baza yaranıb (8).

Cədvəl. Əsas məhsullarla özünütəminatməninin səviyyəsi, %

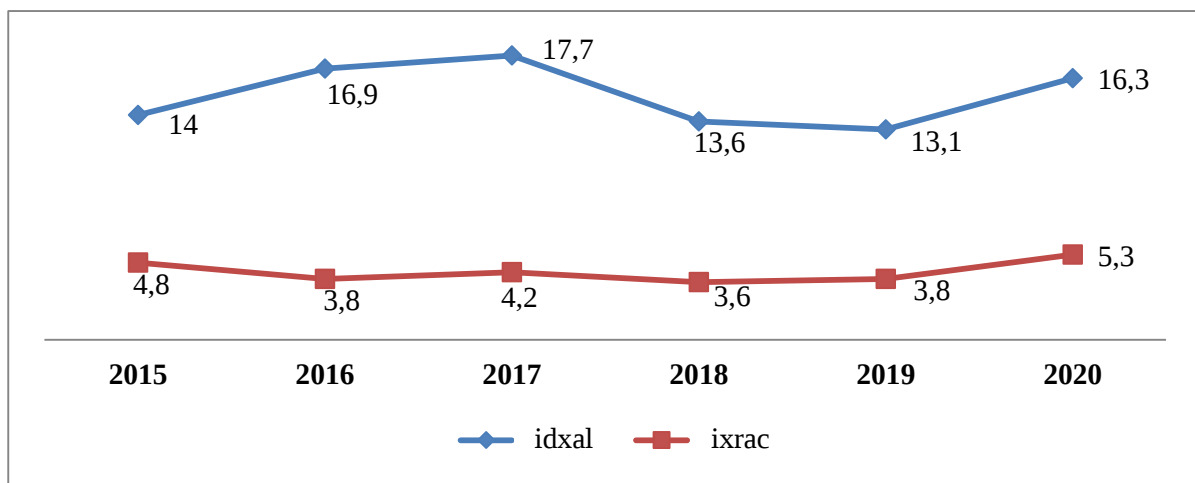
Məhsullar	2018	2019	2020
Buğda	64,8	57,2	57,1
Kartof	90,8	87,8	90,6
Süd və süd məhsulları	86,7	86,3	83,5
Bütün növ mal-qara və quş əti	82,7	82,5	84,5
Bitki yağları	34,3	33,6	34,8
Şəkər	81,7	75,0	69,4
Balıq və balıq məhsulları	83,1	82,2	81,7

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə idxal və ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi daxili bazarın qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasında ərzaq məhsullarının idxal və ixracda dinamikası aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir. Qrafikdən göründüyü kimi, əsas növ məhsulların idxal və ixracının xüsusi çəkisində ərzaq məhsullarının idxalı ixracı üstələyib. Ümumiyyətlə son dövrlərdə dünya iqtisadiyyatında mövcud qeyri-sabit vəziyyət ölkələrin ixrac imkanlarına da mənfi mənada öz təsirlərini göstərmişdir. Bununla belə, ölkəmiz 2015-ci ildən etibarən ixracın inkişafına yönəlmiş iqtisadi siyasət nəticəsində bu vəziyyətdən minimum itkilərlə çıxmış, ixrac-idxal nisbəti nəzarətdə saxlanmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, xarici ticarət fəaliyyətində mənfi tendensiya yaranması ilk növbədə ölkənin xammal və yarımfabrikatların ixracı üzrə ixtisaslaşması, ixrac tərkibində isə hazır ərzaq məhsullarının xüsusi çəkisinin aşağı olması ilə sıx bağlıdır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, milli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi konsepsiyası ərzaqla özünü tam təmin etmək deyildir. Söz yox ki, ölkə öz tələbatı və ehtiyatlarına uyğun kifayət qədər məhsul istehsal etmək iqtidarında olmalıdır, lakin müqayisəli üstünlükləri nəzərə alaraq ərzaq məhsullarını idxal etmək imkanına da malik olmalıdır.

Qrafik. İdxal və ixracda ərzaq məhsullarının xüsusi çəkisi, %

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

Milli səviyyədə ərzağın kifayət qədər olması hələ ölkənin hər bir vətəndaşının onunla lazımı səviyyədə təmin olunduğunu ifadə etmir. Müasir şəraitdə bazarlar dünyanın bir çox bölgələrində insanların aclıq və kifayət qədər qidalanmaması problemini həll etmək iqtidarında deyil. Ərzaq bazarlarında sabitliyin pozulması, inkişaf etmiş ölkələrin proteksionist siyasəti, inkişaf etməkdə olan ölkələrin böyük xarici borcu bir çox ölkələrin ərzaq məhsullarını lazımı qədər idxal etməsinin praktiki baxımdan reallaşmasına imkan vermir.

Araşdırmalar göstərir ki, dövlətin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və ərzaq bazarının tənzimlənməsi səmərəli tədarük-satış siyasətinin həyata keçirilməsindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Ərzaq bazarının tənzimlənməsinin və ərzaq təhlükəsizliyinin prioritet prinsipləri nəzərə alınmaqla dövlətin tədarük - satış siyasəti aşağıdakı məsələləri özündə əks etdirir:

- *yerli əmtəə istehsalçılarının iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılması;*
- *daxili bazarın və yerli əmtəə istehsalçılarının xarici rəqabətin əlverişsiz təsirlərindən müdafiə edilməsi;*
- *təminatlı qiymətlərin tətbiqi hesabına istehsalçılarla istehlakçıların maraqlarında yaranan disproporsiyaların neytrallaşdırılması;*
- *dövlətin tədiyyə balansında ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının idxal-ixracı arasındakı mənfəi saldonun qarşısının alınması.*

Nəticə

Optimal təşkil edilmiş ərzaq sistemi olmadan cəmiyyətin normal iqtisadi həyatı mümkün deyildir. Buna görə Azərbaycan da öz daxili potensial imkanları hesabına ərzaq sistemlərinin dayanıqlı inkişafı ilə bağlı olan problemlərin həlli xüsusi önəmə malikdir. Bahalaşma meyillərinin qarşısını almaq məqsədilə yerli istehsalın stimullaşdırılması, qiymətlərin süni şəkildə artırılması halları ilə mübarizənin gücləndirilməsi, haqsız rəqabətin qarşısının alınması və sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı işlər də genişləndirilməlidir. Azərbaycanın malik olduğu iqtisadi potensial göstərir ki, istehsal olunan hər bir növ ərzaq məhsullarını kəmiyyət və keyfiyyət baxımından artırmaq mümkündür. Ona görə də regionlarda əkin sahəsinin quruluşunun təkmilləşdirilməsi, heyvanların saxlanılmasının optimal səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi, ehtiyatlardan düzgün və səmərəli istifadə edilməsini təmin edən kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir.

Ərzaq təhlükəsizliyi kənd təsərrüfatı sisteminin parametrlərinin proporsional inkişaf etdirilməsi əsasında onun rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini tələb edir. Kiçik təsərrüfatlar məsələsi hazırda ölkədə kənd təsərrüfatı sahəsinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına mane olan problemlər sırasındadır. Bundan başqa kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sahəsində fəaliyyət göstərən istehsalçıların əksəriyyəti kiçik müəssisələr kateqoriyasına daxildir. Nəzərə almaq lazımdır ki, iri müəssisələrin bazar gücü daha böyükdür. Bu baxımdan kənd təsərrüfatında istehsal kooperativlərinin eləcə də kiçik və orta həcmli emal müəssisələrinin şəbəkəsinin dəstəklənməsi ilə bağlı müvafiq stimullaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi fikrimizcə, dövrün əsas tələblərindəndir.

Ərzaq təhlükəsizliyi sadəcə tələb olunan qida məhsullarını təmin etmir, həm də onların keyfiyyətini, kalori tutumlarını və komponentlərini də özündə əks etdirir. FAO 2020-ci il hesabatında

COVID-19 pandemiyasının sağlamlıq və sosial-iqtisadi təsirləri səbəbindən sağlam həyat üçün əhalini mühüm və vacib ərzaq növləri ilə təmin etməyi məsləhət görür. Ölkədə mühüm ərzaq və qida məhsullarının tədarükünün təşkili, onların saxlanması, bütün il boyu müvafiq standartlar nəzərə alınmaqla ticarət şəbəkəsinə yönəldilməsi və bu məhsullarla əhalinin fasiləsiz təchizatının təşkili vacib şərtlərdəndir. Bu baxımdan iqtisadi islahatlar, institusional dəyişikliklər, bazar konyukturasının dəyişməsi, istehlak bazarının qeyri-sabitliyi və mühüm ərzaq növləri üzrə təminatın səviyyəsinə kompleks baxılmalı, obyektiv qiymətləndirilməlidir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində dövlətlə yanaşı özəl sektorun sosial məsuliyyəti ciddi şəkildə nəzərə alınmalı, əhalinin işsizlik və yoxsulluq problemlərinin həllində əməkdaşlıq imkanlarından maksimum səmərəli istifadə olunmalıdır. Məlumdur ki, əhalinin gəlirləri sabit olduqda və ya artdıqda, onların müxtəlif ərzaq məhsullarına istehlak tələbatı da mütənəib olaraq yüksəlir. Bu baxımdan, əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi və mühüm qida məhsulları ilə təminatı məsələləri obyektiv reallıqlardan çıxış etməklə qiymətləndirilməli və yaxın, eyni zamanda uzunmüddətli dövrlər nəzərə alınmaqla proqnozlaşdırılması da vacib məsələlərdəndir. Ərzaq əlçatanlığının təmin edilməsində elm-biznes-bilik üçbucağının köməyi ilə ərzaq məhsullarından istifadədə mövcud olan kəskin israfçılığın və ərzaq istehsalı, tədarükü, saxlanmasıdakı böyük itkilərin qarşısının alınması dövrün tələbidir.

Ədəbiyyat

1. “Aqrar sahədə islahatların sürətləndirilməsinə dair bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (1999-cu il 22 mart) // Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1999, №3, s. 480-481. <http://www.e-qanun.az/framework/5053>
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”. <http://www.e-qanun.az/framework/41930>
3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 06 iyun tarixli 182 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş minimum istehlak səbəti. <http://www.e-qanun.az/framework/27834>
4. “Azərbaycanın ərzaq balansları” Statistik məcmuə. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2021. 772 s. https://www.stat.gov.az/source/food_balances/
5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı: Səda, 2021. 772 s. <https://www.stat.gov.az/source/agriculture/>
6. R. Capone, H. el Bilali, P. Debs, G. Cardone. Food Economic Accessibility and Affordability in the Mediterranean Region: an Exploratory Assessment at Micro and Macro Levels. Journal of Food Security. 2014, 2 (1), 1-12. doi: 10.12691/jfs-2-1-1
7. L.B. Davis, I. Sengul, J.S. Ivy et al. Scheduling food bank collections and deliveries to ensure food safety and improve access. Socio-Economic Planning Sciences, 48 (3), 175- 188. doi: 10.1016/j.seps. 2014.04.001
8. F.F. Fikrətzadə. “Azərbaycanda kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyaların effektivliyinin qiymətləndirilməsi” / “Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı” elmi-praktik jurnal, 2020, №1 <https://agroecomics.az/az/article/13/azerbaycanda-kend-teserrufatina-ayrilan-subsidiyal/>
9. Quliyev E.A. “Qlobal ərzaq təhlükəsizliyi: reallıqlar, çağırışlar və perspektivlər”. Bakı - 2018. “Kooperasiya” nəşriyyatı, 480 s.

10. V.K. Lomakin. "Dünya iqtisadiyyatı". İqtisadi ixtisaslar və istiqamətlər üzrə təhsil alan tələbələr üçün dərslik / dördüncü, yenidən işlənmiş və əlavələr olunmuş nəşr / Rus dilindən tərcümə. Bakı: "İqtisad Universiteti Nəşriyyatı", 2013. 625 s.
11. B. Lin, M.V. Ploeg, P. Kasteridis, S.T. Yen. "The roles of food prices and food Access in determining food purchases of low-income households". *Journal of Policy Modeling*, 36, 938-952. doi: 10.1016/j.jpolmod. 2014.07.02.
12. Н. Шагайда, В. Узун. "Продовольственная Безопасность: Проблемы Оценки". *Вопросы экономики*. № 5, с. 63-78. 2015.
13. И.Г. Ушачёв. "Продовольственная безопасность" России. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2008. №11, с. 14.
14. <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Country>
15. https://www.stat.gov.az/source/food_balances/http://etsim.az/
16. <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

Ph.D., associate professor R.R. Mustafayeva

Ph.D. Y.A. Abbasova

Ph.D. R.M. Gambarova

Azerbaijan State Agrarian University

Country food safety assessment criteria

Summary

At this stage in the development of society, ensuring food security is becoming increasingly important and becoming one of the main global problems. Solving this problem is an important condition for creating an atmosphere of stability and prosperity in every country. A country's food security is an integral part of its national security. Improving food supply for the population is an important socio-economic task of great importance for Azerbaijan.

The article shows the criteria for assessing the level of food security in the context of development. The system of key indicators characterizing the state of food security in various regions of the world, as well as in Azerbaijan, is considered. It has been substantiated that the production, processing and sale of agricultural products are the main links of food security and the interconnected organization of these stages is necessary. As a result, in accordance with the analysis, recommendations were made.

Keywords: *nutrition, food security, food availability, agriculture, food self-sufficiency.*

Д.ф.э.н., доцент Р.Р. Мустафаева

Д.ф.э.н. Е.А. Аббасова

Д.ф.э.н. Р.М. Гамбарова

Азербайджанский государственный аграрный университет

Критерии оценки продовольственной безопасности страны

Резюме

На данном этапе развития общества обеспечение продовольственной безопасности приобретает все большее значение и становится одной из основных глобальных проблем. Решение этой проблемы - важное условие для создания атмосферы стабильности и процветания в каждой стране. Продовольственная безопасность страны является неотъемлемой частью ее национальной безопасности. Улучшение продовольственного снабжения населения - важная социально-экономическая задача, имеющая большое значение для Азербайджана.

В статье показаны критерии оценки уровня продовольственной безопасности в контексте развития. Рассмотрена система ключевых показателей, характеризующих состояние продовольственной безопасности в различных регионах мира, а также в Азербайджане. Обосновано, что производство, переработка и реализация сельскохозяйственной продукции являются основными звеньями продовольственной безопасности и необходимо взаимосвязанной организации этих этапов. В итоге, в соответствии с анализом, были даны рекомендации.

Ключевые слова: *продовольствие, продовольственная безопасность, доступность продуктов питания, сельское хозяйство, продовольственная самообеспеченность.*